

Το δημόσιο και το ιδιωτικό στον «κρατικό σοσιαλισμό»

Πανταζής Τερλεξής*

Εισαγωγή

Στο πρώτο τεύχος του *Βήματος των Κοινωνικών Επιστημών* προσπάθησα να κάνω τη διάκριση ανάμεσα στο «ιδιωτικό» και το «δημόσιο», όπως αυτή διακρίνεται στο καπιταλιστικό σύστημα. Προσέγγισα τότε το θέμα περισσότερο από την εμπειρική σκοπιά, αν και δεν ήταν δυνατόν να αποφύγω και αν ακόμη το επεδίωκα, τις καθαρά θεωρητικές τοποθετήσεις και τους ιδεολογικούς προσδιορισμούς, που συνήθως συνοδεύουν εννοιολογήσεις αυτής της μορφής.

Με την τωρινή όμως προσπάθεια είμαι υποχρεωμένος να εγκαταλείψω προσωρινά το χώρο της εμπειρικής παρατήρησης και να μπω για λίγο στα χωράφια της ιδεολογίας και της πολιτικής φιλοσοφίας. Νομίζω πως αυτή είναι η σωστή αφετηρία για κάθε μελετητή της κοινωνίας του «κρατικού σοσιαλισμού», πρώην και νυν. Κι αυτό για έναν πολύ απλό λόγο: η γένεση και η εδραίωση της λεγόμενης υπαρκτής σοσιαλιστικής κοινωνίας, δεν είναι απόρροια κάποιας τυχαίας συγκυρίας κοινωνικών συνθηκών. Ούτε είναι αποτέλεσμα μίας ομαλής (ο,τιδήποτε κι αν εννοούμε με τον όρο αυτό) εξελικτικής διεργασίας συγκεκριμένων ιστορικών στιγμών. Είναι κυρίως προϊόν προσχεδιασμένης (λίγο-πολύ ενσυνείδητης) και σχεδόν πάντα βίαιης παρέμβασης του ανθρώπου σε μία ανεπαρκή κοινωνική οργάνωση, για την εφαρμογή ενός «επιστημονικά» (ορθολογικά ή ιδεολογικά) προσδιορισμένου *ιδανικού*. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το *ιδανικό* αυτό επι-

* Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

διώκει την αντικατάσταση του «Κράτους της ανάγκης» με το «βασιλείο της ελευθερίας», μέσα από την κατάργηση της εκμετάλλευσης του ανθρώπου από τον άνθρωπο. Μ' αυτό τον τρόπο ο σοσιαλισμός, αντίθετα με τον καπιταλισμό, γίνεται ο ίδιος ιδανικό, πέρα απ' αυτό που προσδοκάται ή επιδιώκεται μέσα απ' αυτόν. Γι' αυτό εξάλλου υπάρχουν κινήματα ή καθεστώτα που αυτάρεσκα, ακόμη και τώρα, αυτοχαρακτηρίζονται ως «σοσιαλιστικά» χωρίς να είναι, ενώ όλα αποφεύγουν επιμελώς ν' αποκαλούνται «καπιταλιστικά», αν και στην ουσία είναι.

Τα πρότυπα συνεπώς της δομικής συγκρότησης και της κοινωνικής εξελικτικής στον κρατικό σοσιαλισμό είναι, επιστημολογικά τουλάχιστον, διαφορετικά απ' αυτά του «κρατικού καπιταλισμού». Ιδιαίτερα το πρόβλημα της διάκρισης του δημοσίου από το ιδιωτικό, εμφανίζεται από άποψη πολιτικής φιλοσοφίας και πρακτικής πολιτικής, με μία τελείως διαφορετική προοπτική, στις αντίστοιχες θεωρητικές τους κατασκευές. Στις χώρες του κρατικού σοσιαλισμού συγκεκριμένα, εμφανίζεται κυρίως σαν πρόβλημα *κοινωνικής διάχυσης*, με βαθιές πολιτικές προεκτάσεις. Στις χώρες του κρατικού καπιταλισμού παρουσιάζεται σαν πρόβλημα *κινδύνου μίας τέτοιας διάχυσης*, με σοβαρές οικονομικές συνέπειες.

Σ' ένα φιλοσοφικό και θεωρητικό επίπεδο η διάχυση αυτή αναφέρεται στη σχέση ανάμεσα στο «πολιτικό» και το «κοινωνικό», το «γενικό» και το «ιδιαίτερο», την «πολιτική κοινωνία» και την «κοινωνία των ιδιωτών». Σ' ένα πολιτικό και πρακτικό επίπεδο συνδέεται με τον έλεγχο, την τεχνική διεύθυνση και την οργανωτική συγκρότηση του *συλλογικού εργάτη*, από τη μία μεριά και της *δημόσιας γραφειοκρατίας και των επιτελών της κυβέρνησης*, μέσα σε περιθώρια (κάποιου βαθμού και κάποιας μορφής) σχετικής αυτοκυβέρνησης, από την άλλη. Γιατί, ενώ στον κρατικό καπιταλισμό η βασική πολιτική αντιπαράθεση αναπτύσσεται ανάμεσα στην εργατική και την αστική τάξη, στον κρατικό σοσιαλισμό η αντιπαράθεση αναφύεται, κυρίως, ανάμεσα στο *πολιτικό προσωπικό* που ελέγχει τον κρατικό μηχανισμό και ασκεί τον κοινωνικό έλεγχο, από τη μία μεριά και στο *τεχνικό-διευθυντικό προσωπικό* που κινεί και κατευθύνει την παραγωγή, από την άλλη. Η αντιπαράθεση λαού-κυβέρνησης φαίνεται σαν να μην υπάρχει, αφού κυβέρνηση υποτίθεται ότι είναι ο λαός και το δημόσιο καταλαμβάνεται από το ιδιωτικό.

Στην περίπτωση του κρατικού σοσιαλισμού μ' άλλα λόγια, το πρότυπο της συσσώρευσης κεφαλαίου, δηλαδή οι ρυθμοί παραγωγής των αγαθών και ο τρόπος διανομής τους, καταλήγουν να

είναι, κυρίως, αποτέλεσμα πιέσεων και συνδιαλλαγής μέσα στους ίδιους τους κόλπους της κυρίαρχης ομάδας (κόμμα, διοίκηση, κρατικός μηχανισμός). Γι' αυτό και από την άποψη αυτή, η ανάλυση του δημοσίου και του ιδιωτικού περιορίζεται αναγκαστικά ή σχεδόν αναπόφευκτα, στο επίπεδο της *μονοκομματικής εξουσίας και των υλικών και ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους*, που τις περισσότερες περιπτώσεις συμπίπτουν. Για όλ' αυτά, τα λόγια του Marx και οι πράξεις του Lenin είναι μία καλή αρχή για τη διερεύνηση του θέματός μας.

Το υπαρξιακό και το φιλοσοφικό πρόβλημα του «ιδιωτισμού»

Η κοινωνιολογική και ανθρωπολογική εννοιολόγηση της *αλλοτρίωσης* και του ξεπεράσμάτος της, είναι ενδεικτική του τρόπου με τον οποίο ο Marx αντιμετωπίζει τη διάκριση ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο. Αν και σπάνια αναφέρεται συγκεκριμένα στη διάκριση αυτή, το θέμα ωστόσο θίγεται, τουλάχιστον έμμεσα, σε όλες σχεδόν τις εργασίες του. Στα νεανικά ιδιαίτερα γραπτά του γίνονται συχνές αναφορές στη διάκριση ανάμεσα στο «*ιδιαιτερο*» και το «*καθολικό*», στο «*είδος*» και το «*γένος*». Η διάκριση στην περίπτωση αυτή συνδέεται στενά με την έννοια της ελευθερίας, που για το Marx σημαίνει *αυτοδιάθεση* και *αυτοπροσδιορισμό*. Το άτομο προσδιορίζεται από τον *καθολικό ανθρώπινο χαρακτήρα* του που, ακριβώς επειδή είναι καθολικός, προσδίδει σ' αυτό τη δυνατότητα να αναπτυχθεί αυτόνομα και αρμονικά, χωρίς δηλαδή αντιθέσεις και συγκρούσεις μέσα του, ή ανάμεσα σ' αυτό και τα άλλα άτομα. Οι ιδιομορφίες, τα χαρακτηρισιολογικά συστατικά, καθώς και οι ιδιαιτερότητες που σημαδεύουν τα ανθρώπινα όντα και τα κάνουν να διαφέρουν μεταξύ τους, είναι αποτέλεσμα εξωτερικών παραγόντων. Η ελευθερία εξισώνεται με την ικανότητα του ανθρώπου να υπερβαίνει τις συνθήκες που ευθύνονται για τη διαμόρφωση αυτών των ιδιαιτεροτήτων στα άτομα. Αναγνωρίζεται μ' αυτό τον τρόπο η αρχή ότι όλα τα ανθρώπινα όντα είναι σε θέση να συμμετέχουν σε όλων των ειδών τις κοινωνικές δραστηριότητες, που κατά τη γνώμη τους συμβάλλουν στη δημιουργία συνθηκών αυτοπροσδιορισμού και αυτοδιάθεσης, δηλαδή συνθηκών ελευθερίας.

Η γενική βούληση, σύμφωνα μ' αυτή τη συλλογιστική, δεν εί-

ναί το πηλίκον των ιδιαίτερων προσωπικών βουλήσεων. Είναι το αποτέλεσμα του γενικευμένου και καθολικού ανθρώπινου χαρακτήρα. Ο καθολικός δηλαδή χαρακτήρας του ανθρώπου είναι εκείνος που προσδιορίζει τη δράση και καθορίζει τη σχέση των ατόμων. Συνεπώς, οι αντιφάσεις και οι διακρίσεις που αναφύονται ανάμεσα στο ιδιαίτερο και το καθολικό, μπορούν και πρέπει να καταργηθούν. Για να γίνει όμως αυτό, ο άνθρωπος πρέπει να παραχωρήσει τη θέση του στην *ανθρωπότητα*.

Αυτές είναι με πολύ αδρές γραμμές, οι απόψεις του νεαρού Marx για την ελευθερία του ανθρώπου, όπως διατυπώνονται, ιδιαίτερα στα πρώτα γραπτά του (1842 και '43), με κάποια, όπως έχει κατηγορηθεί, «φιλοσοφική απλοϊκότητα»¹. Στα αμέσως επόμενα χρόνια και μέχρι το τέλος της ζωής του, οι προσεγγίσεις του πάνω σε θέματα αλλοτρίωσης και ελευθερίας, στο επίπεδο του ιδιαίτερου και του καθολικού, παίρνουν ένα λιγότερο φιλοσοφικό και περισσότερο κοινωνιολογικό χαρακτήρα.

Επηρεασμένος σε κάποιο βαθμό από τον ανθρωπολογικό υλισμό του Ludwig Feuerbach, θα απορρίψει την έννοια του ανθρώπου με τη μορφή του αφηρημένου όντος, του ανθρώπου δηλαδή που μπορεί κανείς να προσεγγίσει μεμονωμένα, χωρίς άμεση αναφορά στα άλλα ανθρώπινα όντα. Ας θυμίσουμε εδώ ότι ο Feuerbach είχε υποστηρίξει ότι τρία από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του ανθρώπου, η *αγάπη*, ο *λόγος* και η *ομιλία*, είναι αποτέλεσμα κοινωνικής συναναστροφής. Σ' αυτή τη βάση ο Marx θα εμφανίσει τον Ροβινσώνα Κρούσο σαν καθαρό προϊόν κοινωνικών συνθηκών. Δεν πρόκειται δηλαδή για ένα ανθρώπινο ον που γεννήθηκε και ανατράφηκε για να ζήσει σε απομόνωση, αποκομμένο από τον κοινωνικό του περίγυρο.

Απ' αυτή την άποψη λοιπόν τίποτε δεν είναι ιδιωτικό, με την έννοια ότι τίποτε δεν υπάρχει έξω από την κοινωνία, καμία σχέση, κανένας δεσμός ή θεσμός που να μην είναι άμεσα κοινωνικός. Ο άνθρωπος είναι *ζώον κοινωνικό*. Ατομικοποιείται και ιδιωτικοποιείται μόνο μέσα στην κοινωνία. Παραγωγή από ένα μεμονωμένο άτομο, έξω από κοινωνικά πλαίσια, είναι κάτι το αδιανόητο, ακριβώς όπως και η ομιλία². «Δράση και νόηση είναι *κοινωνικές* στην ουσία τους και στη γένεσή τους»³. Οι άνθρωποι μ' άλλα λόγια, σε αντίθεση με την καθαρά ανθρωπιστική αντίληψη, δεν εμφανίζονται παρά «ως ιστορικοί φορείς κοινωνικών δομών»⁴.

Και μ' αυτές τις παρατηρήσεις περνάμε σ' ένα δεύτερο επίπεδο αλλοτρίωσης και εξουσιασμού, που είναι το πολιτικό. Από μία άλλη δηλαδή σκοπιά ειδωμένη η κοινωνική ιστορικότητα του ανθρώπου, φέρνει στο προσκήνιο τις *οργανωμένες εξουσιαστι-*

κές σχέσεις και ιδιαίτερα την αντίθεση ανάμεσα στην πολιτική κοινωνία και την κοινωνία των ιδιωτών.

Η πολιτική και η κοινωνική διάσταση του «ιδιωτισμού»

«Ζω στον κόσμο του υπαρκτού σοσιαλισμού. Αυτό το γεγονός αναπόφευκτα επηρεάζει τις ιδέες μου. Ζω σ' ένα κόσμο όπου το κράτος, που αποκαλείται σοσιαλιστικό, είναι η μόνη πραγματική πηγή εξουσίας».⁵ Μ' αυτά τα λόγια ο Ούγγρος μαθητής του Lukacs και μετέπειτα καθηγητής Mihaly Varda, αρχίζει τις πολύ ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις του για το κράτος και τον σοσιαλισμό στο σύγχρονο κόσμο. Και θα προσθέσει ο Ανατολικογερμανός συνάδελφος του Rudolf Bahro: «Εμείς πιστέψαμε ότι το κράτος θα μπορούσε να μεσολαθήσει υπέρ της κοινωνίας. Αντί γι' αυτό όμως, βρισκόμαστε μπροστά σε μια απελπισμένη προσπάθεια απορρόφησης ολόκληρης της κοινωνίας από μία μονολιθική κρατική δομή. Έχουμε καταλήξει στην κρατικοποίηση και όχι στην κοινωνικοποίηση, πράγμα που σημαίνει κοινωνικοποίηση, με μία απόλυτα αλλοτριωμένη μορφή»⁶.

Παρόμοιες διαπιστώσεις, στο βαθμό που αντανακλούν την πραγματικότητα, είναι διαμετρικά αντίθετες από τις καθαρά αντικρατικές προθέσεις και τις πρακτικές παρεμβάσεις του Marx προς αυτή την κατεύθυνση. Το κράτος για το Marx ήταν πάντα το «υπερφυσικό έκτρωμα», που δημιουργείται από έναν υπερβατικό ορθολογισμό, πάνω από την κοινωνική ζωή. Είναι το τμήμα εκείνο της κοινωνίας που ξεκόβει αυθαίρετα και υψώνεται εξουσιαστικά πάνω απ' αυτή. Κρατικός λόγος και δημόσια ύλη είναι τα σημάδια της ανωριμότητας του ανθρώπου. Αντανακλούν μία υποβαθμισμένη κοινωνική πραγματικότητα. Ανυψωμένο μέσα από την κοινωνία και κρυμμένο κάτω από το μανδύα του «δημοσίου συμφέροντος» ή της «λαϊκής βούλησης», το κράτος αποκρυσταλλώνει τα δικά του συμφέροντα και εδραιώνει τα δικά του κοινωνικά ερίσματα, μέσα από ιδεολογικούς μηχανισμούς και κανονιστικά συστήματα ελέγχου.

Αλλά, αν και δημιουργεί τα δικά του υλικά στηρίγματα, το κράτος δεν καταφέρνει, παρά τις προθέσεις του, να αυτονομηθεί τελείως από την πραγματική κοινωνία, δηλαδή από τις τάξεις και τα ιδιαίτερα συμφέροντα που στηρίζουν τα θεμέλια της ύπαρξής του. Έτσι, όσο και αν εμφανίζεται σαν ουδέτερος και αντικειμενικός κριτής της κοινωνικής αντιπαράθεσης, δεν παύει να εμ-

πλέκεται στις αντιφάσεις των κοινωνικών ομάδων και στους ανταγωνισμούς των επιμέρους συμφερόντων (σχετική αυτονομία). Αυτό συνήθως καταλήγει στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της «κυρίαρχης τάξης», ενώ δεν παύει να εμφανίζεται σαν (και κάτω από ορισμένες συνθήκες προσωρινά ίσως καταφέρνει να είναι) «αντικειμενικός» ρυθμιστής οικονομικών διαφορών και ταξικών αντιπαράθεσεων.

Πάνω σ' αυτή λίγο-πολύ τη βάση ο Marx διερευνά τη φύση του καπιταλισμού, όπως αποκαλύπτεται στις καινούργιες κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται σταδιακά από τα τέλη ακόμη του 14ου αιώνα. Πρωταρχικός παράγοντας στη γένεση του καπιταλισμού στη Δύση, θα παρατηρήσει, υπήρξε η ιστορική διαδικασία της *ιδιωτικοποίησης των προσώπων*, με την έννοια της βίαιης απομάκρυνσης των άμεσων παραγωγών από τα μέσα παραγωγής τους. Η ιδιωτικοποίηση αυτής της μορφής προετοιμάζει τις συνθήκες για μία καθαρά ταξική κοινωνία που αποτελείται από ιδιώτες, οι οποίοι πωλούν ελεύθερα την εργατική τους δύναμη σ' αυτούς που την αγοράζουν και την εκμεταλλεύονται, για δικό τους λογαριασμό.

Στο φεουδαρχικό σύστημα, όπως και στον καπιταλισμό, η κυριαρχία και ο εξουσιασμός στηρίζονται στις διάφορες ευκαιρίες ελέγχου πάνω στα μέσα παραγωγής (για τη φεουδαρχία πάνω στην έγγυο ιδιοκτησία). Στη φεουδαρχική όμως οργάνωση το κοινωνικό δεν ξεχωρίζει από το οικονομικό, ούτε το ιδιωτικό από το δημόσιο. Οι ταξικές δομές δεν απομονώνουν το άτομο από τις υπόλοιπες κοινωνικές σχέσεις. Η διάκριση δημοσίου-ιδιωτικού εμφανίζεται μόνο με την εδραίωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Κάτω από τις νέες οικονομικές αναγκαιότητες, όλες οι κοινωνικές σχέσεις μετατρέπονται σε σχέσεις αγοράς. Αυτό απαιτεί την απελευθέρωση του *ιδιαίτερου ατόμου* από τα παραδοσιακά δεσμά της συγγένειας, της θρησκείας και των νομοκατεστημένων τάξεων, ώστε ελεύθερα να μπορεί να συμμετέχει στην καπιταλιστική παραγωγή και γενικότερα να κινείται στο χώρο της αγοράς σαν *αυτόνομο δικαιοπρακτικό υποκείμενο*. Γίνεται μ' αυτό τον τρόπο απαραίτητη για το σύστημα η ακριβής οριοθέτηση του ιδιωτικού και του δημόσιου χώρου. Το κράτος εδραιώνεται σ' αυτήν ακριβώς την αντίθεση και μ' αυτήν την λειτουργία, ως ισορροπιστής ανάμεσα στο καθολικό και το *ιδιαίτερο* συμφέρον.

Αυτό βέβαια δεν αποτελεί αποκλειστικά μαρξιστική ανακάλυψη. Η πολιτική φιλοσοφία και η οργανωτική πρακτική του καπιτα-

λιστικού κράτους είχε επίσης από πολύ νωρίς αναγνωρίσει τη βασική αυτή διάκριση κι όχι μόνο την αποδέχτηκε, αλλά και την ανύψωσε σε προϋπόθεση προσωπικής ελευθερίας, κοινωνικού αυτοπροσδιορισμού και οικονομικής ανάπτυξης. Η αστική λογική εξαρτά το δικαίωμα του ανθρώπου πάνω στην προσωπική του ελευθερία από πολλά πράγματα, αλλά προπάντων από το δικαίωμα του νομικού υποκειμένου στην *κυριότητα* των πραγμάτων. Αυτό εκφράζεται με το νομικά κατοχυρωμένο δικαίωμα του ατόμου να διαθέτει τα κινητά και ακίνητα υπάρχοντά του κατά βούληση, ανεξάρτητα δηλαδή και πέρα από τη βούληση των άλλων.

Ένα τέτοιο όμως δικαίωμα, θα παρατηρήσει ο Marx, δεν είναι στην ουσία τίποτε άλλο, παρά το δικαίωμα του ανθρώπου στον εγωισμό: «Τα λεγόμενα δικαιώματα του ανθρώπου, διαχωρισμένα από τα δικαιώματα του πολίτη, δεν είναι παρά δικαιώματα της κοινωνίας των πολιτών, δηλαδή του εγωϊστή ανθρώπου, του ανθρώπου που είναι αποχωρισμένος από τον άνθρωπο και από την κοινότητα»⁷. Στην περίπτωση αυτή ο άνθρωπος δεν προσπαθεί να βρει στη συνεργασία του με τους άλλους ανθρώπους, την ολοκλήρωσή του. Αντίθετα, επιδιώκει το διαχωρισμό και την αντιπαράθεση, χρησιμοποιώντας τους άλλους ανθρώπους και χρησιμοποιούμενος ταυτόχρονα από αυτούς, σε μία κατάσταση αλληλοεκμετάλλευσης. «Από τη μία μεριά η ζωή μέσα στην πολιτική κοινωνία (...) όπου ο άνθρωπος έχει για τον εαυτό του αξία κοινωνικού όντος, και, από την άλλη μεριά, η ζωή του μέσα στην ιδιωτική κοινωνία όπου ενεργεί ως ιδιώτης, θεωρεί τους άλλους σαν μέσα και γίνεται ο ίδιος παιχνιδάκι στα χέρια αλλότριων δυνάμεων»⁸.

Ο μεμονωμένος κεφαλαιοκράτης για παράδειγμα, θεωρεί ότι είναι κύριος του εαυτού του (των χρημάτων του, των μέσων παραγωγής, του σταθερού ή μεταβλητού κεφαλαίου). Βλέπει την επιχείρησή του σαν προϊόν των πρωτοβουλιών του, της επιχειρηματικής ευρηματικότητάς του, της προγραμματισμένης δράσης του. Αν αυτό όμως ήταν αλήθεια, αν ο κάθε δηλαδή κεφαλαιούχος ήταν πράγματι ελεύθερος να δρα όπως αυτός θα ήθελε, τότε η καπιταλιστική κοινωνία, παρατηρεί ο Marx, θα γινόταν αμέσως θρύψαλα ή θα παρέμενε ένα απλό συνοθύλευμα από μεμονωμένες μονάδες, χωρίς προορισμό. Κάτι τέτοιο όμως δεν συμβαίνει: «Η συνεχής διεγκυστίνδα, η διαρκής σύγκρουση των αντιτιθέμενων ιδιαίτερων συμφερόντων, απαιτεί, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αναπαραγωγή μίας κοινωνίας που παράγει αναρχικά, έναν πανίσχυρο μηχανισμό εξοπλισμένο με όλα τα υλικά και ιδεολο-

γικά μέσα εξαναγκασμού: κάνει απαραίτητη την πρακτική μεσολάβηση και χαλιναγωγήση, μέσω ενός απατηλού "γενικού συμφέροντος"»⁹.

Πάνω από τις διαντιδράσεις, ανάμεσα στις ιδιωτικές πρωτοβουλίες και πέρα από τις προσωπικές διεκδικήσεις των δρόντων ατόμων, λειτουργούν γενικοί νόμοι και συνολικές αυτορυθμίσεις. Τέτοιοι νόμοι και αυτορυθμίσεις, για να σταθούμε στο επίπεδο της οικονομίας, αφορούν για παράδειγμα, στο σχηματισμό του μέσου κέρδους, στον αφανισμό των μη ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, στη διευρημένη συσσώρευση κ.λ.π.

Ο *αστικός ατομικισμός* και η νομική κατοχύρωση του ιδιωτικού χώρου, συνεπώς παραμένουν γι' αυτούς τους λόγους σκέτη αυταπάτη. Κι αυτό, παρά το γεγονός ότι ο ατομικισμός στην αστική κοινωνία παραμένει *λειτουργικά απαραίτητος* και *ιδεολογικά αναγκαίος*. Προσφέρει κυρίως τις ηθικές εκείνες προμετωπίδες που συγκαλύπτουν πολλές κατά τα άλλα ανυπόφορες πλευρές της αστικής πραγματικότητας. Προσβλέπει επιπλέον σε μία ανώτερη μορφή ατομικής ολοκλήρωσης, που με τις κατάλληλες συνταγματικές κατοχυρώσεις, παραμένει στην κατάσταση τουλάχιστον της δυνατότητας. Η πολιτική εξουσία και οι μηχανισμοί της υποχρεώνονται να διαφυλάσσουν «τη φανταστική γενικότητα του ιδιαίτερου συμφέροντος», για να εγγυηθούν «τη φανταστική ιδιαιτερότητα του γενικού συμφέροντος». Αποτέλεσμα; Ο καπιταλισμός της οργάνωσης, με τις γιγαντιαίες παραγωγικές του μονάδες και την απέραντη γραφειοκρατία του, διακηρύττει τη συναίνεση και τη συνοχή, για να διατηρεί τον κατακερματισμό και τη διαίρεση. Τα *ιδιοποιημένα* συνεπώς άτομα δεν είναι απλά *ιδεολογήματα*, αλλά και προϋπόθεση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Όσο λοιπόν εξακολουθεί να υπάρχει η εξωτερική δύναμη του κράτους, η κοινωνία των ιδιωτών δεν πρόκειται να βρει την ολοκλήρωση και τον αυτοπροσδιορισμό της. Η κοινωνία θα ολοκληρωθεί μόνον όταν κατορθώσει να γίνει από μόνη της ορθολογική, με το μετασχηματισμό της δηλαδή σε ανθρώπινη κοινότητα. Με τη διατήρηση και το βάθεμα της διάκρισης ανάμεσα στη δημόσια και την ιδιωτική ύπαρξη του ανθρώπου, η *αλλοτρίωση* της κοινωνίας των ιδιωτών θα αυξάνει, δεν θα μειώνεται. Η ύπαρξη της δημόσιας οργάνωσης, ως ξεχωριστού και εξειδικευμένου μηχανισμού διαμεσολάβησης, πέρα και πάνω από την ιδιωτική κοινωνία, διευκολύνει την κατάληψη και την χρησιμοποίησή της από οργανωμένα συμφέροντα, για δικό τους αποκλειστικά λογαριασμό.

Κάτω από τέτοιες προϋποθέσεις, μόνο στη φαντασία μερικών

μπορεί το κράτος να εξισωθεί με τη *δημόσια εξουσία*. Στην πραγματικότητα δεν είναι παρά μία *ιδιωτική δύναμη*. Αυτό που προωθεί συνεπώς την ανθρώπινη υπόθεση, δεν είναι ο ακριβής προσδιορισμός, με συνταγματικά κατοχυρωμένες διασφαλίσεις, των ορίων του δημοσίου και του ιδιωτικού χώρου. Αντίθετα, είναι η διαρκής πάλη για την οργανωμένη αντιπαράθεση της κοινωνίας των ιδιωτών, ενάντια στην πολιτική κοινωνία των εξουσιαστικών δομών και των κυρίαρχων μηχανισμών που εμφανίζονται κάτω από το μανδία της *δημόσιας αρχής* ή του *κοινοτικού συμφέροντος*. Αυτή η πάλη είναι η μόνη εγγύηση για μία μελλοντική απελευθέρωση του ανθρώπου, που μπορεί (Marx) και πρέπει (δογματικοί μαρξιστές) να οδηγήσει στην εξαφάνιση της διάκρισης ανάμεσα σε πολιτική και ιδιωτική κοινωνία.

Η λενινιστική παράδοση

Τα αλληπάλληλα κύματα αυτοκριτικής του υπαρκτού σοσιαλισμού, από τον Trotsky, ως τον Crouchev και από τον Gorbatchev, ως τον Yeltsin (με όλη τους την ένταση και την ελπίδα για τον εκδημοκρατισμό του συστήματος που αυτοί οι τελευταίοι ακόμη φέρνουν μαζί τους), μοιράζονται ένα κοινό χαρακτηριστικό: αφήνουν, κατά περίεργο (αλλά όχι ανεξήγητο) τρόπο, ανέγγιχτη λίγο-πολύ τη λενινιστική περίοδο του σοβιετικού κράτους. Μία τέτοια παράλειψη είναι κατά τη γνώμη μου μοιραία, για κάθε είδους *ανασυγκρότηση* ή *μετεξέλιξη* του «κρατικού σοσιαλισμού». Κι αυτό γιατί «εκεί και τότε» μπαίνουν τα θεμέλια σε καίρια θεωρητικά και πρακτικά θέματα, που μοιραία συνοδεύουν, θετικά ή αρνητικά, τη μετέπειτα πορεία του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Γι' αυτό και είναι σκόπιμο να σταθούμε περισσότερο σ' αυτή ακριβώς τη λενινιστική περίοδο της σοβιετικής κοινωνίας.

Οι αρχές και οι μέθοδοι οργάνωσης του σοσιαλιστικού κράτους δεν είχαν προσδιοριστεί από τους Marx και Engels, παρά μόνο με πολύ αδρές γραμμές. Πρόκειται για το «τυφλό σημείο» που, για τον Althusser, «μαρτυρά χωρίς αμφιβολία τα θεωρητικά όρια όπου προσέκρουσε ο Marx, σαν να είχε παραλύσει από την αστική παράσταση του κράτους...»¹⁰. Ό,τι είχε ειπωθεί γύρω από το θέμα και από τους δύο θεωρητικούς του μαρξισμού, δεν ήταν τίποτε περισσότερο από απλές «υποθέσεις εργασίας», πάνω σε μία πολύ γενική πρόταση κοινωνικού μετασχηματισμού. Γι' αυτό και η οργάνωση της *νέας οικονομίας*, όπως και η άρθρωση γενικότερα της *προδρομικής* σοσιαλιστικής κοινωνίας, μετά το «επα-

ναστατικό ξεπέρασμα» του καπιταλισμού, έπεσε κυριολεκτικά στους ώμους του Lenin. Οι πρωτεργάτες της Οκτωβριανής επανάστασης έπρεπε να βάλουν τις πρώτες οργανωτικές βάσεις, για μία σοσιαλιστική διακυβέρνηση της κοινωνίας και ταυτόχρονα να προβλέψουν για την παραπέρα εξέλιξή της.

Οι απόψεις του Lenin για την πολιτική και κοινωνική διάρθρωση της νέας κοινωνίας, ήταν βέβαια γνωστές πολύ πριν ξεσπάσει η Οκτωβριανή επανάσταση. Σύμφωνα με τη διακηρυγμένη πίστη του, η κρατική (δημόσια) διοίκηση της καπιταλιστικής κοινωνίας, με όλα τα υλικά και ιδεολογικά της εξαρτήματα, ήταν ο κυρίαρχος μηχανισμός εκμετάλλευσης και ελέγχου πάνω στις εργαζόμενες μάζες. Ένας τέτοιος μηχανισμός δεν είχε καμία σχέση με τις μελλούμενες ανάγκες της σοσιαλιστικής τάξης. Έπρεπε λοιπόν, όχι απλώς να ανανεωθεί, αλλά και να αντικατασταθεί στην ολότητά του από μία καινούρια κυβερνητική οργάνωση, που θα προετοιμάζε την κομμουνιστική κοινωνία του μέλλοντος.

Για να απαντήσει στα ερωτήματα: α) με ποιό τρόπο θα εξαλειφθεί ο κρατικός εξουσιασμός; και β) τι θα μπει στη θέση του πολιτικού κράτους; ο Lenin στράφηκε στο πρότυπο της Παρισινής Κομμούνας (1871), που είχε στο μεταξύ ανακηρυχθεί σε φτωινό ορόσημο *κομμουνιστικής διακυβέρνησης*. Σύμφωνα με το πρότυπο οργάνωσης της Κομμούνας, η κρατική εξουσία παραχωρεί τη θέση της στην εργατική διεύθυνση. Ο διοικητικός μηχανισμός στελεχώνεται από εκλεγμένους εκπροσώπους των εργατών. Οι εργατικοί εκπρόσωποι που κατέχουν δημόσιες θέσεις είναι μετακλητοί. Η διοίκηση μετατρέπεται μ' αυτό τον τρόπο από διαμεσολαβητής και μέσο κυριαρχίας της άρχουσας τάξης, σε πραγματικό όργανο λαϊκής βούλησης. Η συμμετοχή του πολίτη στα κοινά καταργεί την ιδιαιτερότητα του κρατικού μηχανισμού, ώστε να μην υπάρχει λόγος να λειτουργεί σαν κάτι *πάνω ή έξω* από την κοινωνία. Από την άποψη αυτή το πολιτικό όργανο της Κομμούνας παύει να είναι πλέον κράτος, με την συνηθισμένη έννοια του όρου. Η κρατική εξουσία κοινωνικοποιείται. Το πολιτικό και το ιδιωτικό συνδυάζονται στην περίπτωση αυτή, με τρόπο που αυτοαναιρούνται.

Αν και θεωρητικά υπέρμαχος αυτής της διοικητικής οργάνωσης, ο Lenin δεν πίστεψε ούτε για μία στιγμή, πως κάτι τέτοιο θα ήταν ποτέ δυνατόν να πραγματοποιηθεί στη Ρωσία του 1918, από τη μία στιγμή στην άλλη. «Η άμεση κατάργηση της εξάρτησης της γραφειοκρατίας απ' όλα και τελείως, θα έπρεπε ν' αποκλειστεί, σαν κάτι τελείως ουτοπικό»¹¹. Το να διαλύσουμε όμως τον παλιό γραφειοκρατικό μηχανισμό, για να βάλουμε στη θέση του

αμέσως μία καινούργια οργάνωση που θα οδηγούσε στη σταδιακή κατάργηση της γραφειοκρατίας στο σύνολό της (επομένως και κάθε μορφής κράτους), αυτό για τον Lenin δεν ήταν καθόλου ουτοπικό. Η κατάργηση λοιπόν του κράτους και των μηχανισμών του και η εδραίωση της *κοινωνικοποιημένης δημόσιας αρχής*, έπρεπε και μπορούσε να προχωρήσει σταδιακά και προγραμματισμένα.

Για το σκοπό αυτό θα διακρίνει δύο μεγάλες κατηγορίες κρατικών μηχανισμών, που δρουν στο δημόσιο χώρο και αφορούν άμεσα τον ιδιώτη-πολίτη: η μία καθαρά καταπιεστική (πολιτική) και η άλλη απλώς λογιστική (τεχνική). Η πρώτη αποτελείται από το μόνιμο στρατό, την αστυνομία και τη δημόσια υπαλληλία. Η δεύτερη συνδέεται ιδιαίτερα στενά με το τραπεζικό σύστημα, τους συνδέσμους βιομηχάνων, τα ταχυδρομεία, τις ενώσεις των δημοσίων υπαλλήλων και όλους γενικά τους μηχανισμούς που διεκπεραιώνουν λογιστικές εργασίες και εκτελούν απογραφικές-καταχωρητικές λειτουργίες¹². Στη συνέχεια θα κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε *πολιτική δύναμη* και σε *τεχνική λειτουργία*, ανάμεσα στους ρόλους *πολιτικού προσωπικού* και στους χειρισμούς *εξειδικευμένου τεχνίτη*. Το πρόβλημα της πολιτικής δύναμης και του πολιτικού ελέγχου που ασκείται από το πολιτικό προσωπικό, θα υποστηρίξει, «δεν θα πρέπει να συγχέεται με το πρόβλημα του τεχνικού ελέγχου που γίνεται από το τεχνικό προσωπικό»¹³. Ο Lenin πίστευε ότι με την κατάργηση του υφιστάμενου πολιτικού προσωπικού, το τεχνικό προσωπικό, δηλαδή η *τεχνική της γραφειοκρατίας*, θα ήταν εύκολο να μπει, χωρίς σοβαρά προβλήματα, κάτω από τις διαταγές της καινούργιας λαοκρατικής πολιτικής ηγεσίας: «Οι κύριοι αυτοί», θα πει με βεβαιότητα που αποδείχτηκε σκέτος κομπασμός, «το επιστημονικά εκπαιδευμένο προσωπικό, οι τεχνοκράτες... είναι σήμερα κάτω από τη δούλεψη των καπιταλιστών. Αύριο θα δουλεύουν και μάλιστα προθυμότερα, κάτω από την επίβλεψη των ενόπλων εργατών»¹⁴.

Μ' αυτό τον τρόπο ο Lenin ήλπιζε να οργανώσει έναν άριστα εξοπλισμένο τεχνικό προσωπικό, απαλλαγμένο από πολιτικές επιρροές και κομματικές σκοπιμότητες, έναν μηχανισμό που θα μπορούσε κάλλιστα να κινηθεί από τους ίδιους τους οργανωμένους εργάτες, οι οποίοι θα μίσθωναν τεχνικούς, εργοδηγούς και λογιστές, χωρίς ολόκληρο το τεχνικό αυτό προσωπικό να διαθέτει καμία πολιτική δύναμη, ώστε να μπορεί το ίδιο να επιβάλει εξουσιαστικές σχέσεις ανάμεσα στη κρατική διοίκηση και τον κοινό πολίτη, δηλαδή στο δημόσιο και τους ιδιώτες. Το συμπέρασμα λοιπόν που έβγαине απ' όλες αυτές τις θεωρητικές θέσεις

είναι ότι οι τεχνικές λειτουργίες είναι, ή μπορεί να καταστούν, ανεξάρτητες από την πολιτική εξουσία. Η *διοίκηση* μ' άλλα λόγια, σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, ήταν κάτι διαφορετικό από την *εξουσία*. Μπορούμε συνεπώς, αυτό που σήμερα ονομάζουμε «κράτος» ή «δημόσιο» να το προσδιορίσουμε με τεχνικά αποκλειστικά κριτήρια, χωρίς καμία πολιτική παρέμβαση ή εξουσιαστική σκοπιμότητα. Αν αυτό επιτυγχανόταν, τότε ο έλεγχος πάνω στους εργάτες θα έπαυε να είναι πολιτικός. Θα έπαυαν δηλαδή οι ανθρώπινες σχέσεις να είναι σχέσεις εκμεταλλευτικές. Παράλληλα, θα έπαυε και η διάκριση ανάμεσα σε δημόσιο και σε ιδιωτικό να έχει οποιαδήποτε πρακτική αξία, αφού η ύπαρξή της δικαιολογείται, μόνον στην περίπτωση πολιτικών (κρατικών) διαμεσολαθητικών μηχανισμών. Τα πράγματα ωστόσο, όπως απέδειξε η ιστορία, δεν εξελίχθηκαν προς αυτή την κατεύθυνση, όταν η επανάσταση έγινε κατεστημένη δύναμη.

Μη διαθέτοντας προηγούμενο πρότυπο σοσιαλιστικής οργάνωσης, όπως προαναφέραμε και αντιμετωπίζοντας οξυμμένα προβλήματα παραγωγής, διοίκησης και κοινωνικού ελέγχου, ο Lenin θέλησε να επωφεληθεί από την πείρα των καπιταλιστικών συστημάτων οργάνωσης. «Το σπουδαιότερο για μας τώρα, κατά τη γνώμη μου», θα πει, «είναι ν' αντλήσουμε διδάγματα από την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες»¹⁵. Για το σκοπό αυτό, «θα πρέπει να συλλέξουμε οτιδήποτε είναι λίγο-πολύ χρήσιμο και ιδιαίτερα σχετικό με την ομαλοποίηση της γραφειοκρατίας (διαδικασίες διεκπεραίωσης, μορφές επιχειρηματικής οργάνωσης και ελέγχου, δακτυλογράφηση κειμένων, αιτήσεων και απαντήσεων κ.λ.π.)»¹⁶. Τολμηρό για τις περιστάσεις και το χρόνο, είναι αλήθεια το ότι ειπώθηκαν αυτές οι κουβέντες. Ωστόσο μοιραίο για την έκβαση της ιστορίας του σοσιαλιστικού πειράματος.

Στη συνέχεια θα προχωρήσει στην υιοθέτηση του εργασιακού συστήματος Taylor, που είχε ήδη γίνει κυρίαρχο οργανωτικό όργανο παραγωγής στη βιομηχανική Δύση. Παρά τις αρχικές αντιδράσεις πολλών, αφού αντιστρατευόταν σε βασικές αρχές του *συλλογικού ελέγχου* της παραγωγής (κοινωνικοποιήσεις, εποπτικά και εργατικά συμβούλια κ.λ.π.), το σύστημα θα επιβληθεί τελικά ως επίσημη οργανωτική αρχή από το ίδιο το κράτος. Τα άμεσα καθήκοντα της σοβιετικής κυβέρνησης στο χώρο της παραγωγής, προσδιορίζονται ανάλογα:

«Το καθήκον της σοβιετικής κυβέρνησης που θα πρέπει να γίνει γνωστό σ' όλη του την έκταση είναι να μάθει στο λαό να εργάζεται. Το σύστημα Taylor, η τελευταία λέξη του

καπιταλισμού, όπως και όλα τα άλλα επιτεύγματα αυτού του συστήματος, είναι ένα κράμα από σχεδιασμένη βαρβαρότητα κεφαλαιοκρατικής εκμετάλλευσης και έναν αριθμό από τις πιο αξιόλογες επιστημονικές παρατηρήσεις στο χώρο της ανάλυσης των μηχανικών κινήσεων κατά τη διάρκεια της εργασίας»¹⁷.

Το «αστικό» σύστημα Taylor θα συνδυαστεί με τη σοσιαλιστική πρόταση του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού». Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός στηρίζεται στη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην πλατιά βάση της παραγωγής, από τη μία μεριά και στην ενότητα της δράσης, την προσωπική υπευθυνότητα και την εκτέλεση διευθυντικών λειτουργιών σε κάθε επίπεδο παραγωγής από ένα συγκεκριμένο άτομο, από την άλλη. Σ' αυτό το συνδυασμό σχέσεων και παραγόντων ο Lenin έβλεπε την εδραίωση της δημοκρατίας στη σύγχρονη κοινωνική παραγωγή, σε εθνικό επίπεδο¹⁸.

Η επιτυχία της εδραίωσης του σοσιαλισμού, θα υποστηρίξει, «εξαρτάται ακριβώς από την επιτυχία μας να συνδυάσουμε τη σοβιετική εξουσία και τη σοβιετική οργάνωση της διοίκησης, με τις τελευταίες επιτεύξεις του καπιταλισμού: Πρέπει να οργανώσουμε την έρευνα και τη διδασκαλία του τεύλορισμού, να τον υιοθετήσουμε και να τον εφαρμόσουμε, να τον δοκιμάσουμε συστηματικά, για να φέρουμε σε πέρας τους σκοπούς μας»¹⁹.

Τι έγινε όμως στην πράξη; Η ενότητα της συλλογικής δράσης και η διεύρυνση της αρχής του ενός ανδρός, δεν λειτούργησαν διαλεκτικά. Η διεύθυνση του ενός ανδρός στο χώρο της παραγωγής απαιτούσε την απόλυτη υπακοή του εργάτη στα κελεύσματα της διεύθυνσης. Αυτό δημιούργησε άπειρα προβλήματα εργασιακής πειθαρχίας, τη στιγμή μάλιστα που έπαψαν να λειτουργούν τα γνωστά κίνητρα του κέρδους και της ιδιοκτησίας και τη θέση τους πήραν επίσημα η «ανθρωπιστική ιδεολογία» και η «προσωπική ανιδιοτέλεια». Πώς θα υποκινηθεί στις νέες συνθήκες ο εργάτης να δουλέψει; αυτό ήταν το πρακτικό ερώτημα στο χώρο της παραγωγής. Για το σκοπό αυτό εισάγονται από τη μεριά του κράτους, μία σειρά από μέτρα, που συχνά παίρνουν τη μορφή αυστηρά αστυνομικών παρεμβάσεων. Θεσμοθετούνται ελεγκτικά όργανα για να επισημαίνουν παραβάσεις. Συστήνονται ειδικά δικαστήρια για να επιβάλλουν ποινές, όπου εμφανίζονται πειθαρχικά παραπτώματα. Το πρόβλημα πήρε τέτοιες διαστάσεις, ώστε σύντομα κρίθηκε αναγκαία η σύσταση ειδικού οργάνου, με την επωνυμία «Κεντρικό Ινστιτούτο Εργασίας», με σκοπό τη διατύ-

πωση αρχών και την εισήγηση κινήτρων παραγωγής σε μόνιμη βάση. Αυτό που τελικά επικράτησε στους εργασιακούς χώρους δεν ήταν και τόσο διαφορετικό από αυτό που ίσχυε από καιρό τώρα στα βιομηχανικά εργοστάσια και τους άλλους χώρους παραγωγής, στις αναπτυγμένες χώρες του καπιταλισμού.

Οι οργανωτικές και διευθυντικές τεχνικές που επεκράτησαν συμπλήρωναν κι αντανακλούσαν τα επεξεργασμένα συστήματα κοινωνικής διαστρωμάτωσης του καπιταλισμού²⁰. Οι τεχνικές αυτές συνδέθηκαν με αυστηρά προσδιορισμένες ιεραρχίες και γραφειοκρατικές διευθετήσεις, που απαιτούσε το σύστημα κοινωνικοποίησης (κρατικοποίησης) που είχε μόλις επιβληθεί. Αυτό που έτσι στο τέλος κατάφερε ο Lenin να επιτύχει, παρά τις αρχικές του προθέσεις, ήταν στην καλύτερη περίπτωση, «ν' αντικαταστήσει ένα πατριαρχικού τύπου διοικητικό προσωπικό, με μία απρόσωπη και αποδοτική γραφειοκρατία»²¹.

Ο μαρξισμός μ' αυτό τον τρόπο από επαναστατική θεωρία κοινωνικού μετασχηματισμού, μετατράπηκε ή κατέληξε σε μηχανισμό συλλογικής οργάνωσης και κοινωνικής ενσωμάτωσης. Ενώ αρχικά προοριζόταν για την *ιδιωτικοποίηση του δημοσίου*, με την έννοια της απορρόφησης του κράτους από την κοινωνία, στην πορεία του κατέληξε στο ακριβώς αντίθετο: στη δραστηριοποίηση των διαδικασιών *απολυταρχοποίησης της δημόσιας εξουσίας*, στην αυταρχική σκλήρυνση της πολιτικής οργάνωσης και στην επέκταση της λειτουργίας του εξαναγκασμού και του πειθαρχικού ελέγχου. Το ιδιωτικό και το δημόσιο τυπικά καταργήθηκαν. Στην θέση όμως τους μπήκε ένα σύστημα με αυστηρές διατάξεις διευθυντικών και διευθετήσεων και ένα απόλυτα κεντροποιημένο, *διαμεσολαθητικό κράτος*. Γινόμαστε μ' αυτό τον τρόπο μάρτυρες μίας χτυπητής παραδοξολογίας, που ο καθηγητής της Φιλοσοφίας του Δικαίου Λουίτζι Φεραγιόλι, περιγράφει με τον εξής εύστοχο τρόπο: «Η πρόταση του Marx είχε μία αντιθεσμική αξία που στόχευε στο να ξεπεραστεί, μέσα από την ίσως ουτοπική υπόθεση της κοινωνικής επανιδιοποίησης των πολιτικών λειτουργιών (η περίφημη απονέκρωση του κράτους). Αυτό όμως κατέληξε σε ένα οργανικίστικο και ενσωματωμένο πρότυπο σχέσης του κράτους και της κοινωνίας»²².

Σήμερα δεν φαίνεται να υπάρχει σχεδόν κανένας θεωρητικός του μαρξισμού που να πιστεύει και καμία «σοσιαλιστική» (με εισαγωγικά ή χωρίς εισαγωγικά) κυβέρνηση που να επιδιώκει, την κατάργηση του κράτους (δηλαδή της πολιτικής *διεύθυνσης των ανθρώπων*) και την αντικατάστασή του με κάποιο σύστημα λαϊκής ή κοινοτικής αυτοδιοίκησης (δηλαδή με μηχανισμούς *διοίκη-*

σης των πραγμάτων). Στην πρώην Σοβιετική Ένωση, την πρώτιστη και κραταιότερη, μέχρι πρόσφατα, σοσιαλιστική δημοκρατία του αιώνα μας, η ισχύς του κράτους και το μεγαλείο του υπήρξαν συνταγματικά κατοχυρωμένα. Στο άρθρο 62 του σοβιετικού Συντάγματος, πριν λίγα μόλις χρόνια, διαβάζαμε: «Οι πολίτες της ΕΣΣΔ έχουν την υποχρέωση να υπερασπίζονται τα συμφέροντα του σοβιετικού κράτους και να προάγουν την ισχύ του και το κύρος του»²³.

Η κατάργηση έτσι της διάκρισης ανάμεσα σε διευθυντικές και εκτελεστικές λειτουργίες ή ανάμεσα σε πολιτικούς και διοικητικούς μηχανισμούς, αποδείχτηκε, κάτω από τις συνθήκες που επιχειρήθηκε, όχι απλώς ανεδαφική, αλλά, όπως θα παρατηρήσει και ο Horkheimer, «πισωδρόμηση στην πρωτόγονη εποχή»²⁴. Κι αυτό ήταν ίσως αναπόφευκτο. Γιατί αν και στη θεωρία η κοινωνία ζητά την απομόνωση των εξουσιαστικών στοιχείων από τη διοίκηση, με σκοπό να εξαφανίσει το κράτος, στην πράξη καταλήγει στο ακριβώς αντίθετο. Με τα λόγια του Ζινoviev: «Πράγματι, μέσα στην κομμουνιστική κοινωνία, η εξουσία επιτελεί τις λειτουργίες της διοίκησης και τανάπαλιν... Μέσα στην κομμουνιστική κοινωνία η διεύθυνση συγκεντρώνει τις λειτουργίες της εξουσίας και της διοίκησης... Η εξουσία δηλαδή είναι αδιανόητη χωρίς την διοίκηση και τανάπαλιν»²⁵.

Έτσι, η *πολιτική της αγοράς*, που από φιλοσοφική και πρακτική σκοπιά προϋποθέτει και απαιτεί τη διάκριση ανάμεσα σε ιδιωτικό και δημόσιο, παραμερίστηκε. Παρέμεινε όμως και μάλιστα δραστηριοποιήθηκε στο έπακρο, η *αγορά της πολιτικής* που κατάργησε τη διάκριση αυτή μόνο σε βάρος του ιδιωτικού και σε όφελος της δημόσιας (κομματικής γραφειοκρατίας) εξουσίας.

Πολιτικός εξουσιασμός και διευθυντική πρακτική

Το αβίαστο λοιπόν συμπέρασμα που βγαίνει από τη σύντομη και αναγκαστικά ελλιπή αυτή αναφορά της μαρξικής πρότασης και της λενινιστικής πρακτικής, είναι ότι η αντίφαση ανάμεσα στην πολιτική κοινωνία και την κοινωνία των ιδιωτών υφίσταται μόνο στην περίπτωση του αστικού κράτους. Στη σοσιαλιστική κοινωνία ο προσδιορισμός και η κατοχύρωση της ιδιωτικής σφαίρας και ενδεχομένως η διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου (ακόμη και με την αστική έννοια του όρου) στην προσωπική κτήση, χρήση και έκφραση, δεν επιτυγχάνεται με τη *νομική διχο-*

τόμηση του κοινωνικού χώρου σε δημόσιο και ιδιωτικό. Εδώ, ο *ατομικός άνθρωπος* απελευθερώνεται μόνο με την οργανική συνταύτιση της ιδιωτικής σφαίρας με τη δημόσια, δηλαδή τη λειτουργική διαπλοκή του ιδιαίτερου με το γενικό και όχι απλώς με την αφηρημένη νομική κατοχύρωση των ορίων της λειτουργίας τους. Γιατί εδώ επιδιώκεται ένα είδος *ενεργούς* (αυθόρμητης) *συμμετοχικής πράξης*, σε αντίθεση με τη νομιμοφανή αλλά παθητική διαντίδραση που επιχειρεί να κατοχυρώσει η αστική κοινωνία.

Απώτερος και βασικός στόχος της σοσιαλιστικής πρότασης συνεπώς είναι η διάχυση του συλλογικού στο ατομικό, «η επαναρρόφηση της κρατικής εξουσίας από την κοινωνία»²⁶, μέσα από την *ιδιωτικοποίηση του δημοσίου και τη γενίκευση της δημόσιας εξουσίας*. Η διάχυση αυτή της εξουσίας θα οδηγήσει, γι' αυτό το λόγο, στην εξαφάνισή της. Μ' αυτό τον τρόπο καταργούνται μία σειρά από σχίσματα, αντιθέσεις και διχοτομήσεις, όπως η διάκριση ανάμεσα σε διευθυντές και διευθυνόμενους, πνευματικούς εργάτες και χειρώνακτες, πολιτική και διοίκηση, προσταγή και υπακοή, διακρίσεις οι οποίες δημιουργούν ποσοτικές διαφορές και ποιοτικές αντιπαραθέσεις. Δηλαδή μόνο όταν ο ατομικός άνθρωπος αναγνωρίσει συνειδητά και μεταλλάξει συστηματικά τις *προσωπικές* δυνάμεις σε *κοινωνικές*, ώστε το δημόσιο να μην υπάρχει έξω ή πάνω από το ιδιωτικό, θα μπορέσει να ολοκληρωθεί και η ελευθερία του. Τότε μόνον θα επικρατήσουν, σ' όλους τους χώρους της δράσης και σ' όλα τα επίπεδα των σχέσεων, *συνθήκες αυτενέργειας, αυτοσχεδιασμού και αυτονόμησης*.

Ο βασικός όμως αυτός σοσιαλιστικός στόχος, η διόγκωση δηλαδή του ατόμου (ιδιωτικού) σε σημείο που να διασπάει το κράτος (το δημόσιο), από μία λιγότερο θεωρητική και περισσότερο πρακτική σκοπιά, συνδέεται άμεσα με το *οργανωτικό* πρόβλημα της δημόσιας (όχι λαϊκής) εξουσίας. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι τα μεγάλα γραφειοκρατικά συστήματα πρακτικά και θεωρητικά, αποτελούν την οργανωτική και διευθυντική μεθόδευση (διαμεσολάβηση), που προϋποθέτει τη διάκριση ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό. Στην περίπτωση αυτή, τόσο η πολιτική κυριαρχία, όσο και η ευρύτερη διαχείριση (έλεγχος και διεύθυνση) των κοινωνικών υποθέσεων στο σύνολό τους, ασκούνται έξω από κάθε ουσιαστική λαϊκή επιρροή ή παρέμβαση. Η διαχείριση του δημοσίου αναλαμβάνεται από μία ομάδα υπαλλήλων, ιδεολογικά ομοιογενών. Αυτοί επιβάλλουν τη λογική τους, την εξουσία τους και, κατά συνέπεια, τα συμφέροντά τους,

πάνω στις υπόλοιπες ομάδες, στ' όνομα του «δημοσίου συμφέροντος». Ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός προϋποθέτει συνεπώς ριζικές επεμβάσεις σ' αυτόν ακριβώς το χώρο. Το ζητούμενο βέβαια πάντα παραμένει: «από ποιόν και με ποιό τρόπο;».

Αν και η μαρξιστική επιστήμη έχει επανειλημμένα επισημάνει την ιδιαίτερη σημασία των διαμεσολαβητικών μηχανισμών κατά τη διάρκεια των κοινωνικών μετασχηματισμών, δεν έχει ωστόσο κατορθώσει να διατυπώσει μία ολοκληρωμένη θεωρία της εξέλιξής τους στον ώριμο καπιταλισμό. Όπου και όταν θίγονται συγκεκριμένα θέματα δικαιιοπολιτικών συστημάτων, η αντιμετώπισή τους γίνεται αποσπασματικά και τυχαία. Η ίδια η έννοια του *δικαιοπολιτικού συστήματος* θεωρείται απαραίτητο εξάρτημα της αστικής συλλογιστικής και γι' αυτό απορρίπτεται ή απλώς υπολογίζεται στο ευρύτερο σκεπτικό, για τον ολοκληρωτικό αφανισμό του καπιταλιστικού συστήματος. Με την ίδια ευκολία, αν και για διαφορετικούς λόγους, έχει επίσης αγνοηθεί ή υποτιμηθεί και το δικαιοπολιτικό σύστημα στον υπαρκτό σοσιαλισμό. Καταφανείς δυσλειτουργίες, μπλοκαρίσματα και δομικές ανεπάρκειες του συστήματος, αντιμετωπίζονταν μέχρι πρόσφατα, τουλάχιστον από μια μερίδα ακραιφνών μαρξιστών, σαν *υπερδομικές παρεκκλίσεις* από το κανονικό, σαν απλές παραμορφώσεις από το αρχικό σχέδιο ή σαν πρόσκαιρες διαταραχές στην κατά τ' άλλα φυσιολογική ανάπτυξη του σοσιαλισμού.

Μία προσεκτικότερη διερεύνηση ωστόσο, αυτών των «τυχαίων», «πρόσκαιρων» και «επιφανειακών» παρεκκλίσεων (μία διερεύνηση του «συμβάντος» αντί της «πρόθεσης», όπως θα έλεγε ο Foucault), είναι δυνατόν να μας επιτρέψει να φτάσουμε στις βαθύτερες και σχεδόν ενδογενείς, όπως φαίνεται, δυσκολίες του «σοσιαλιστικού» συστήματος σ' αυτό το σημείο, όπως το γνωρίσαμε. Η ουσιαστικότερη προσέγγιση για παράδειγμα, του *γραφειοκρατικού συμβάντος*, τόσο σε σχέση με τη συσσωρευμένη δύναμη (τυπική, νομιμοποιημένη εξουσία ή άτυπη «άνομη» ισχύς), όσο και με την κοινωνική στρωμάτωση που τη συνοδεύει, ίσως απαντούσε όχι μόνο στο *ποιός έχει τη δύναμη*, αλλά και στο *πώς την ασκεί*. Πέρα από διακηρυγμένες προθέσεις και από τυπικές συνταγματικές διακηρύξεις, ίσως επίσης απαντούσε και στο ερώτημα: «Δύναμη για ποιό σκοπό;», όσο και στο ερώτημα, «Δύναμη ποιού πάνω σε ποιόν;». Γιατί το ζητούμενο, «πόσο δημόσιο και πόσο ιδιωτικό;» ξεπερνάει στον υπαρκτό σοσιαλισμό τα συνταγματικά-νομικά πλαίσια της πολιτικο-κοινωνικής οργάνωσης. Ξεφεύγει από τη θεωρητική συλλογιστική και την ιδεολογική της επένδυση, για να καταλήξει στη λειτουργική διαμεσολάβηση

ανάμεσα σ' αυτό που απλώς παραμένει ή αναγνωρίζεται σαν ιδιωτικό και δημόσιο. Ισχύς και εξουσία στην περίπτωση αυτή συγκεκριμενοποιούνται στη διαμεσολαβητική παρέμβαση μίας πανίσχυρης εξουσιαστικής (κομματικής) οργάνωσης, με το κάλυμμα της κοινωνικής (λαϊκής, εργατικής, κολλεκτιβιστικής κ.λ.π.) παρέμβασης.

Η διευθυντική και ελεγκτική φύση της γραφειοκρατικής οργάνωσης, περισσότερο από κάθε άλλη μορφή δημόσιας ή κοινωνικής εξουσίας, προϋποθέτει σφαίρες ιεράρχησης και δημιουργεί επίπεδα διαίρεσης, συνεπώς και σύγκρουσης, σ' όλους τους χώρους της κοινωνικής δραστηριότητας. Η παραγνώριση του νοήματος του κρατικού εξουσιασμού μ' αυτή την έννοια και σ' αυτό το επίπεδο έχει, κατά τη γνώμη μου, *υπερφορτίσει τις προθέσεις και υποτιμήσει τις δυσκολίες της σοσιαλιστικής πρότασης*. Αυτό παρατηρείται στις περισσότερες από τις μαρξιστικές (αυτο)αναλύσεις του κρατικού φαινομένου, στον υπαρκτό σοσιαλισμό.

Η πολιτική και η τεχνική διάσταση της κοινωνικής οργάνωσης

Σύμφωνα λοιπόν με την οργανωτική θεωρία του μαρξισμού, τεχνικές και διοικητικές δραστηριότητες που έχουν σχέση με την οικονομική διεύθυνση και τον οικονομικό προγραμματισμό στο σοσιαλισμό, δεν θεωρούνται άμεσα πολιτικο-νομικού χαρακτήρα. Από τη στιγμή που οι «εκμεταλλεύτριες τάξεις» χάνουν τον έλεγχο της πολιτικής εξουσίας, το «προλεταριάτο» θέτει σε λειτουργία το δικό του μηχανισμό δημόσιας οργάνωσης και ελέγχου, που υποτίθεται ότι βρίσκεται στα χέρια της ίδιας της εργατικής τάξης. Το πολιτικό στοιχείο, με την έννοια της πάλης ανάμεσα σε ταξικά συμφέροντα και της επιβολής μίας ομάδας πάνω σ' άλλες, παύει από τη στιγμή αυτή να αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση κοινωνικής συμβίωσης. Είναι η μεταβατική φάση όπου μπαίνουν οι βάσεις για το *μετασχηματισμό της δημόσιας διεύθυνσης των ανθρώπων, σε διαχειριστική τεχνική των πραγμάτων*.

Αυτό δικαιολογούσε την άποψη, που μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον υποστήριζαν πολλοί θεωρητικοί του μαρξισμού, ότι η δικτατορία του προλεταριάτου δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν απλό σύστημα κρατικής διεύθυνσης, με την αστική έννοια του όρου. Αλλά και με τη μαρξιστική έννοια του όρου είναι επίσης δύσκολο να προσδιοριστεί αυτή η *οργανωτική φάση* προς τον κομμουνι-

σμό. Ο ίδιος ο Marx ποτέ δεν καθόρισε επακριβώς τι πράγματι είναι η δικτατορία του προλεταριάτου και ποιός είναι ο συσχετισμός της με το κράτος και τον ιδιώτη. Αρκέστηκε απλώς σε μία γενική περιγραφή των κοινωνικών συνθηκών που την ευνοούν και σ' έναν επιφανειακό προσδιορισμό της πολιτικής εξουσίας που τη συνοδεύει. Δεν είπε τίποτε για τη μορφή των κρατικών μηχανισμών, κάτω από το καθεστώς της δικτατορίας του προλεταριάτου, ούτε για την κοινωνική θέση του κοινού πολίτη απέναντι στο «δικτατορικό» αυτό πολιτικό σύστημα. Το αδιαφιλονίκητο ωστόσο συμπέρασμα που βγαίνει από τη γενική θεώρηση που επιχειρείται, είναι ότι βασικός στόχος της μεταβατικής πολιτειακής και κοινωνικής οργάνωσης είναι η προετοιμασία της ίδιας της εργατικής τάξης (που στην περίπτωση αυτή σημαίνει τον κάθε εργαζόμενο πολίτη) ν' αναλάβει, αφενός τη διοίκηση του κράτους και αφετέρου τη διεύθυνση της παραγωγής. Ο πολιτικός έλεγχος που ασκείται από τη δικτατορία του προλεταριάτου, με τη μορφή του κοινωνικού εξουσιασμού, σε εύλογο χρόνο θα συρρικνωθεί στις καθαρά τεχνικές διαδικασίες. Η κρατική (πολιτική) εξουσία και η βία που συνεπάγεται, θα εξαφανιστούν, για να παραμείνει στο τέλος η καθαρά διοικητική (τεχνικο-λογιστική) πλευρά της δημόσιας παρέμβασης, σ' όλες τις διαπροσωπικές και διασυλλογικές σχέσεις της νέας κοινωνίας.

Ωστόσο, παρά τα εβδομήντα χρόνια της δικτατορίας του προλεταριάτου και ύστερα από πολλούς μετασχηματισμούς και αναθεωρήσεις, ο σοσιαλισμός δεν κατάφερε να φτάσει στο σημείο αυτό. Καμία τάση, παρά τις κατά καιρούς διαφημιζόμενες συνταγματικές μεταρρυθμίσεις, δεν οδήγησε προς τη διάχυση του κράτους στην κοινωνία, πόσο μάλλον στην απορρόφησή του απ' αυτή. Ελάχιστα ήταν τα δείγματα *συνταύτισης* της κρατικής διοίκησης με την κοινωνική αυτοδιαχείριση και συνεπώς του πολίτη με τον ιδιώτη. Η δικτατορία του προλεταριάτου, με τη μία ή την άλλη μορφή (σοβιέτ, λαϊκή δημοκρατία, εργατικό κράτος), δεν έπαψε –και ούτε μπορούσε να πάψει– να είναι και τα δύο: και *πολιτική εξουσία* και *διευθυντική οργάνωση*, όπως ακριβώς και κάθε άλλη μορφή κρατικής οργάνωσης στον καπιταλισμό. Με τα λόγια του σοβιετικού K. Varlamov:

«Ενώ η δικτατορία του προλεταριάτου σαν πολιτική οργάνωση αναφέρεται στη σχέση ανάμεσα στην πρωτοπορία και τη μάζα του προλεταριάτου, ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αγροτιά, και ανάμεσα στο προλεταριάτο (και την αγροτιά) και στην αστική τάξη, σαν διευθυντικό σύστημα

αναφέρεται συγχρόνως στις σχέσεις μέσα στις εργατικές κολλεκτίβες, ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια, το άτομο και τη συλλογική διοίκηση και τα λοιπά» (*Σοσιαλιστική Διεύθυνση: Η Λενινιστική Έννοια*, 1977).

Ο Pierre Clastres επιχείρησε πάνω σ' αυτό μία γενικότερη τοποθέτηση που δικαιολογεί το δικό μας, «και ούτε μπορούσε να πάψει», που διατυπώσαμε στην προηγούμενη παράγραφο. Η πολιτική εξουσία, θα παρατηρήσει ο Clastres, δεν εξυπηρετεί καμία αναγκαιότητα της ανθρώπινης φύσης. Δεν είναι, μ' άλλα λόγια, απαραίτητο συστατικό της ανθρώπινης φύσης (και εδώ ίσως βρίσκεται το λάθος του Νίτσε). Είναι όμως αναγκαία για την κοινωνική ύπαρξη του ανθρώπου. Αυτό σημαίνει ότι, ενώ είναι δυνατόν να φανταστούμε *πολιτική χωρίς βία*, δεν μπορούμε να φανταστούμε *κοινωνία χωρίς πολιτική*²⁷.

Αλλά και από μία καθαρά λειτουργικο-ανθρωπολογική σκοπιά αν πλησιάσουμε το πρόβλημα, θα διαπιστώσουμε μαζί με τον Malinowski ότι «... η ανθρώπινη συνεργασία συνεπάγεται κανόνες συμπεριφοράς που επικυρώνονται με την εξουσία, τη φυσική δύναμη ή το κοινωνικό φαινόμενο»²⁸. Δράση σημαίνει οργάνωση και οργάνωση σημαίνει ιεράρχηση στόχων και προδιαγραφές μέσων. Αλλ' αυτό είναι στην ουσία και πολιτική. Και είναι πολιτική γιατί συνεπάγεται *εξουσία*. Απ' αυτή την άποψη οι κοινωνικοί θεσμοί εντάσσονται, ανάλογα με τη φύση και τη λειτουργία τους, άλλοτε στο πολιτικό και άλλοτε στο καθαρά διευθυντικό σύστημα οργάνωσης. Θεωρητικά, νοητικά είναι εύκολο κανείς να διακρίνει το ένα σύστημα από το άλλο. Στην πράξη όμως αυτό είναι δύσκολο να γίνει. Υπάρχουν περιπτώσεις, όπου μερικές ή όλες οι λειτουργίες ορισμένων θεσμών διευθυντικού χαρακτήρα, είναι άμεσα πολιτικές ή και το αντίθετο: υπάρχουν περιπτώσεις όπου θεσμοί ή οργανώσεις δεν προτάσουν, ούτε καθαρά πολιτικές, ούτε καθαρά διευθυντικές δραστηριότητες. Κι εδώ ακριβώς βρίσκεται, από μία γενικότερη σκοπιά, το πρόβλημα που συζητάμε.

Ο Lenin δεν έπαψε ποτέ να τονίζει ότι οι κυρίως ή οι αποκλειστικά πολιτικές δραστηριότητες διαπλέκονται με τη διαδικασία της *οικονομικής διαχείρισης* του δημόσιου χώρου. Σαν αποτέλεσμα αυτής της διαπλοκής αλλοιώνεται η *δημοκρατικότητα* του συστήματος. Αυτό όμως το περιόρισε μόνο στην περίπτωση του καπιταλισμού. Εκεί δηλαδή, κύριος σκοπός της διοίκησης, πέρα από τα διακηρυσσόμενα και ίσως συνταγματικά κατοχυρωμένα, είναι η υπεράσπιση του νόμου των εκμεταλλευτριών τάξεων και η καταστολή της επαναστατικής δράσης των αντιφρονούντων.

Με την εγκαθίδρυση και τη λειτουργία των σοβιέτ τα πράγματα αλλάζουν. «Η διοίκηση του κράτους, όπως παρουσιάζεται σήμερα στη σοβιετική κυβέρνηση», θα υποστηρίξει, «έχει αυτή την ιδιομορφία: για πρώτη ίσως φορά στη σύγχρονη ιστορία των πολιτισμένων εθνών η κρατική διοίκηση ασχολείται πρωταρχικά με τα οικονομικά μάλλον, παρά με την πολιτική»²⁹.

Η προσπάθεια του Lenin στο οργανωτικό επίπεδο είχε πραγματι επικεντρωθεί στη σταδιακή συνταύτιση της δημόσιας διοίκησης με την «λαϊκή διακυβέρνηση». Από μία γενικότερη σκοπιά ήταν μία προσπάθεια συμπόρευσης και στη συνέχεια συγχώνευσης του αντικειμένου με το υποκείμενο της διεύθυνσης. Ο συγκεκριασμός αυτός απέβλεπε: α) στη μεταβολή της ουσίας των διευθυντικών σχέσεων, μέσα από τη διάβρωση των σχέσεων κυριαρχίας και υποτέλειας και β) στην εγκαθίδρυση σχέσεων εδραιωμένων στην ενσυνείδητη συνεργασία και αργότερα την αλληλοκάλυψη κυβερνόντων και κυβερνόμενων, διευθυνόντων και διευθυνόμενων. Μ' αυτό τον τρόπο η δημόσια διοίκηση θα ταυτιζόταν με την αυτοκυβέρνηση των ιδιωτών, ενώ όλο και ευρύτερα στρώματα πληθυσμού και τέλος η κοινωνία στο σύνολό της, θα αποκτούσαν το δικαίωμα και την ικανότητα, από *αντικείμενα εξουσίας να μετατραπούν σε υποκείμενα αυτοκυβέρνησης*. Ο δρόμος προς την κατεύθυνση αυτή στο μεταξύ θα άνοιγε με την καθοδήγηση της πολιτικής οργάνωσης του κόμματος, που θα διαρκούσε σ' όλο το μεταβατικό στάδιο προς τον κομμουνισμό.

Αυτό βέβαια δεν επιτεύχθηκε, όπως είδαμε, στο βαθμό τουλάχιστον που ήλπιζε ο Lenin. Το σοσιαλιστικό πρόγραμμα κοινωνικής οργάνωσης, κατέληξε στην ενίσχυση του κεντρικού πολιτικού μηχανισμού, σε βάρος των προθέσεων των πρωτεργατών της Οκτωβριανής επανάστασης, αλλά και των συγκεκριμένων μεθοδεύσεων αυτοδιάθεσης και αυτοπροσδιορισμού που κατά καιρούς επιχειρήθηκαν. Ούτε η αρχή της «δικτατορίας της πλειοψηφίας πάνω στη μειοψηφία», ούτε ο λεγόμενος «δημοκρατικός συγκεντρωτισμός» μπόρεσαν να ανακόψουν το δρόμο προς τη γραφειοκρατικοποίηση της σοβιετικής κοινωνίας. Η πολιτική, αλλά και η κοινωνική οργάνωση, γρήγορα υπέκυψαν στις απαιτήσεις μίας παντοδύναμης κεντρικής αρχής. Η έντονη δραστηριοποίηση της μονοκομματικής οργάνωσης, με τη μορφή της απόλυτης συνταύτισης του κόμματος με τη δημόσια διοίκηση, υπερτόνισε (για δικό της λογαριασμό) και ταυτόχρονα περιόρισε (σε βάρος του ιδιώτη και του εργαζόμενου) το ρόλο του πολιτικού, με το πρόσχημα της διαχειριστικής διάκρισης του πολιτικού από το οικονομικο-τεχνικό.

Συμπέρασμα

Η έμφαση που πράγματι δόθηκε στην αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων, προϋπόθεση για το άνοιγμα του δρόμου προς το σοσιαλισμό, δεν σήμαινε με κανένα τρόπο και την υποτίμηση της πολιτικής (με την έννοια της μείωσης της κρατικής εξουσίας). Αντίθετα, αυτό οδήγησε στη θεσμική επέκταση της πολιτικής κοινωνίας σε βάρος της κοινωνίας των ιδιωτών. Συντέλεσε στην υπέρμετρη διόγκωση της δημόσιας παρέμβασης σε βάρος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Μάρτυρας αυτής της εξέλιξης είναι ο κυρίαρχος ρόλος που το κόμμα εξακολούθησε να παίζει τρεις και τέσσερις γενιές μετά την εγκαθίδρυση της νέας πολιτικής οργάνωσης.

Με τη νέα οργανωτική πρόταση δεν επιτεύχθηκε η *υπέρβαση* των εμπλοκών της αστικής οργάνωσης, όπως είχαν οι εμπνευστές της διακηρύξει και ελπίσει. Ο *επίσημος* έτσι μαρξισμός, πολλές δεκαετίες μετά το Marx «εξακολούθησε να ταλαντεύεται ανάμεσα σ' ένα αφηρημένο θεωρητικό ουτοπισμό και ριζοσπαστισμό και μία ουσιαστική πρακτική, που ήταν υποτελής στην αστική πολιτική κουλτούρα», όπως θα παρατηρήσει ο καθηγητής του Δικαίου Λουίτζι Φεραγιόλι³⁰. Με την εξαφάνιση δηλαδή της ταξικής εκμετάλλευσης και των ταξικών διαφορών αστικού τύπου, παρέμεινε μία άλλη διαφορά που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία, ακριβώς γιατί αναφέρεται στη ρύθμιση ολόκληρης της κοινωνίας και όχι μόνο των παραγωγικών σχέσεων: η διάκριση δηλαδή ανάμεσα σε *διευθυντές* και *διευθυνόμενους*. «Από τη μία μεριά βρίσκονται οι ηγέτες, οι κάτοχοι πολιτικής εξουσίας (και μαζί τους όλοι όσοι κατέχουν οικονομική δύναμη) και από την άλλη οι υπήκοοι, οι εκτελεστές εντολών»³¹.

Έτσι, οδηγηθήκαμε εκεί που όλοι γνωρίζουμε, με κύριο πάλι ζητούμενο τον *προσδιορισμό του δημοσίου και του ιδιωτικού, σαν προϋπόθεση κοινωνικού ανασχηματισμού και οικονομικής ανάπτυξης*.

Σημειώσεις

1. Eugene Kamenka, «Public/Private in Marxist Theory and Marxist Practice», στο S.I. Benn and G.F. Gand (eds), *Public and Private in Public Life*, London, Caroomhelm, 1983, σελ. 267-279.

2. Βλέπε, Νίκος Πουланτζάς, «Σχετικά με τη Μαρξιακή Θεωρία του Δικαίου», *Σύγχρονα Θέματα*, Τεύχος 31, Οκτώβριος 1987, σελ. 85.

3. Karl Marx, *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα* (1844), Αθήνα, Γλάρος, 1975.

4. Karl Marx, *A Contribution to the Critique of Political Economy*, Moscow, 1971, σελ. 189.
5. Mihaly Varda, *The State and Socialism*, London, Allison and Burby, 1981, σελ. 63.
6. Rudolf Bahro, *The Alternative in Eastern Europe*, London, 1978, σελ. 74.
7. Karl Marx, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Δικαίου*, (1843).
8. Karl Marx, *Το Εβραϊκό Ζήτημα*, (1844).
9. Karl Marx και Fr. Engels, *Γερμανική ιδεολογία* (1845).
10. Αλτουσέρ, Μπαλιμπάρ, Πουλαντζάς, Έντελμαν, *Συζήτηση για το Κράτος*, Αθήνα, *Σήμερα*, 6, 1980, σελ. 12.
11. V.I. Lenin, *Selected Works*, London, Laurence and Wishart, 1969, σελ. 297.
12. Βλέπε απάντηση του Lenin σε σχετική ερώτηση σοσιαλεπαναστατών το Σεπτέμβριο του 1917 στο, *Πέρασμα στο Σοσιαλισμό*, Αθήνα, Σύγχρονα Κείμενα (χ.χ.), σελ. 25-26.
13. V.I. Lenin, *Selected Works*, όπ.παρ., σελ. 337.
14. Στο ίδιο, σελ. 299.
15. V.I. Lenin, *Collected Works*, Moscow, Progress Publishers, 1965, vol. 36, σελ. 581.
16. Στο ίδιο, σελ. 299.
17. V.I. Lenin, *Collected Works*, όπ.παρ., σελ. 259.
18. D. Gvishiani, *Organisation and Management*, Moscow, Progress Publishers, 1972, σελ. 92.
19. V.I. Lenin, όπ.παρ.
20. Stewart Clegg and David Dunkerley, *Organisation, Class and Control*, London, Routledge and Kegan Paul, 1980, σελ. 116.
21. Martin Krygien, «Weber, Lenin and Reality of Socialism», στο Robert Brow et al., *Bureaucracy*, London, Edward Armond, 1979, σελ. 86.
22. Λουϊτζι Φεραγιόλι, *Αυταρχική Δημοκρατία και Κριτική της Πολιτικής*, Αθήνα, Στοχαστής, 1985.
23. *Constitution (Fundamental Law) of the USSR*, Moscow, 1978, σελ. 53.
24. Μαξ Χορκχάιμερ, *Φιλοσοφία και Κοινωνική Κριτική*, Αθήνα, Ύψιλον, 1984, σελ. 119.
25. Alcander Zinoviev, *Γκορμπατσοφισμός: Η Δύναμη της Αυταπάτης*, Αθήνα, Ροές, 1988, σελ. 58-5.
26. Karl Marx και Friedrich Engels, *On the Paris Commune*, Moscow, 1976, σελ. 173.
27. Pierre Clastres, *Society Against Society*, New York, 1977:
28. B. Malinowski, «Η Θεωρία του Λειτουργισμού», στο *Κοινωνική Ανθρωπολογία*, Αθήνα, Imago, 1984, σελ. 140.
29. V.I. Lenin, *Collected Works*, vol. 42, σελ. 71.
30. Λουϊτζι Φεραγιόλι, όπ.παρ.
31. Mihaly Varda, όπ.παρ., σελ. 77.

